

ФИЛОСОФИЯ

3 - 2004
година XIII

Двумесечно научно-методическо
списание

Издание на Главна редакция
на педагогическите издания
към МОН

СЪДЪРЖАНИЕ

СОЦИАЛНА ФИЛОСОФИЯ

Любомир Христов – Джордж Оруел: изправен пред „неприятните истини“ – In memoriam.....	3
К. Делчев – Философия на наказанието	8

СЪВРЕМЕННА ФИЛОСОФИЯ

Васил Пенчев – Филос в работите на Хайдегер за Хьолдерлин	14
Силвия Минева – Постмодерната етика като етика а отговорността	19

ФИЛОСОФИЯ И РЕЛИГИЯ

Иван Чакъров – Мястото на творението при възсъздаването в Христос (Рим 8:19-22).....	27
---	----

ЕСТЕТИКА И ИЗКУСТВОЗНАНИЕ

Нина Христова – Джорджо Вазари и времевата перспектива в историята на изкуството	30
---	----

ФИЛОСОФИЯ И ИКОНОМИКА

Ина Димитрова – Познавателни модели на икономическата теория	38
--	----

ФИЛОСОФСКА ПРОПЕДЕВТИКА

Лилия Гълъбова – Фолклор и богословие при преподаването в съвременното училище	46
Пенка Пеева – Светът на Другостта	58

640 ГОДИНИ ОТ РОЖДЕНИЕТО НА ЕПИСКОП ГРИГОРИЙ ЦАМБЛАК (1364-1420)

Евлоги Данков – Григорий Цамблак	60
--	----

Φυσις В РАБОТИТЕ НА ХАЙДЕГЕР ЗА ХЪОЛДЕРЛИН

ВАСИЛ ПЕНЧЕВ

Как трябва да се пише за Хайдегер? Въпросът възниква специално за този автор поради това, че не приема обичайната концепция за истината като адекватност, *adaequatio*. Въпросът не възниква, ако се отхвърлят възгледите на Хайдегер като цяло и за него се пише по подобие на писаното за всички останали философи.

Но дали Хайдегер с цялото си дело не отхвърля подобен подход като *gerpraesentatio*, като още една „тухла“ в стената на картината на света, която по-скоро ни отделя от него? „Думата *gerpraesentatio* е по-сетнешното обичайно име за представянето“ (Heidegger 1985a: 135). Напротив, Хайдегер казва, че „образът образува мястото на откриващото скриване (*α-ληθεια*), образът бива като такова откриване“ (Heidegger 1983a: 71).

Рикъор отбелязва, че, „когато се говори за метафоричния характер на метафизиката или за метафизичния характер на метафората, онова, което следва да се разбира, е уникалното движение, което отнася думите и нещата отвъд... *мета*...“ (Ricoeur 1975: 366). На Хайдегер приляга не техницизираният и информационно-комуникационен език, който прикрепва и класифицира, а метафоричен и отвещащ *отвъд*... Хайдегер не бива и не може да бъде превърнат във *Fach*: „(Използвам *Fach* вместо „предмет“ или „област“, защото така се е случило, че думата има елегантно и точно контекстуално определение от Уилям Джеймс, в описанието му за Вилхелм Вундт)“ (Rorty 1991: 20).

Когато видим скриването на Хайдегер, той ни се открива и ние го откриваме. За да видим Хайдегер, първо трябва да видим „хайдегеровостта“.

„*Επισημη* значи насочване към онова, което попада пред погледа, с който напред поглеждаме отделните неща *отдалеч* и накъде? Към битието. Само когато имаме пред погледа напр. дървесността, можем вече да фиксираме отделните дървета“ (Heidegger 1978: 242).

Не толкова популярно като термините „*Sein*“, „*Zeit*“, „*Dasein*“ и „*αληθεια*“, „*φυσις*“ присъства в редица работи. Да изброим някои от тях: *Битие и време, Въведение в метафизиката, Платоновото учение за истината, Какво значи мислене?, Изворът на изкуството и предназначението на мисълта, За същността и понятието за φυσις, „Както като на празник...“* ...

Фей говори за „интимния съюз *φυσις-αληθεια*“ (Fay 1977: 50), за това, че „самата същност на битието е *φυσις*: „Битието се субстанциализира като *φυσις*“ (пак там: 51), превеждайки на английски редкия и трудно преводим немски глагол *west*: „*Sein west als φυσις*“ (Heidegger 1958: 77). Битието бива като *φυσις* в свойствеността на „природата“ да се скрива. „Езикът на гърците назовава всичко открито, първо даващо освободеността на свободното, *Αληθεια*, не-скритост. Тя не отстранява скритостта. Това дотолкова не се случва, че разкриването винаги има нужда от скриването. Още Хераклит посочва това отношение с мъдростта: *φυσις κρυπτεσθαι φιλει* (В 123) „На разкриващото се от себе си е свойствено да се скрива“ (Heidegger 1983: 148). Само скрилото се може да напусне своя подслон и да излезе в нескритостта: „... истината принадлежи като саморазк-

риване на самото битие: *φύσις* е *ἀληθεια*, разкриване и затова *κρυπτεσθαι φιλεῖ*" (Heidegger 1978: 299).

От *φύσις* произлиза „Физика“. В съвременността „Физика“ е названието на водещата наука за природата. Изглежда сякаш, че тя е възпълнила изискването „природата да бъде изучавана единствено от самата нея“. Според Хайдегер, от гледна точка на науката основополагащото творчество на мисленето е нарушение. „*Επαγωγή* е онова, което веднага става подозрително за хората обвързани с научното мислене, и остава най-вече чуждо; те виждат в това недопустимо „*petitio principii*“, т.е. нарушение срещу „емпиричното“ мислене; само че това *petere principium*, достигането на основополагаща основа, е единственият ход на философията, известяващото нарушение в областта едва в която може да се засели наука“ (Heidegger 1978: 242). „Наука не мисли“ (Heidegger 1992: 8). Науката не мисли в смисъла на мисленето на мислителите. Мисленето на мислителите е движение отвъд: *Φύσις*, Аристотеловата „Физика“, и метафоричността на метафизиката като движение „отвъд... *μετα*...“, но и като завръщане към гръцкото мислене и към същността на езика, тъй като „в началото на западното мислене, проблясва същността на езика в светлината на битието. Веднъж, когато Хераклит помисля *Λογος* като ръководна дума, за да мисли с тази дума битието на съществуващото“ (Heidegger 1985: 221).

II

Един текст е посветен на Аристотеловото понятие за *φύσις*. Той представлява подробно проследяване на частта В, 1 от „Физика“. Хайдегер особено подчертава основанията си за това:

„Аристотеловата „Физика“ е скритата и затова никога достатъчно непремислена основна книга на западната философия“ (Heidegger 1978: 240).

„Ала как ние трябва да мислим първоначално мисления *φύσις*? ... *само* от „*φύσις*-а“ (Heidegger 1978: 298). Бихме ли могли да съчетаем движението от-

въд, конституиращо метафизиката, с мисленето на *φύσις*, „*само* от *φύσις*-а“? Отговор, неприеман от Хайдегер, дава новоевропейската наука, която разглежда природата от самата нея, и европейската метафизика, винаги отвъдна на природата. Тук съчетаването се оказва разделяне, обособяване и в крайна сметка противопоставяне.

Гръцкото мислене включва движението отвъд и мисленето на *φύσις* само от *φύσις*-а като порождање и саморазвитие. „Съобразно *επαγωγή* съществуващото от *φύσις*-а е в движението [Bewegtheit]. Ала самият *φύσις* е *αρχή* – изход и разположение за движението“ (Heidegger 1978: 268). Битието на съществуващото е отвъдно на самото себе си и мислено само от себе си в *δ्वι-жението*: „характерът на изход и разположение на *φύσις*-а достига достатъчна определеност едва когато се погледне същността за *какво* и *относно какво* *φύσις*-ът е изход и разположение: в *κίνησις*“ (пак там). Ако обаче битието на съществуващото може да се мисли и посредством „*Λογος* като ръководна дума“, то движението става видимо не само като движение в природата, но и като движение в езика, като метафора. Единосьщието на тези две движения конституира онтологията като вътрешна отвъдност в противовес на метафизиката, разбирана като специфична и отделна област на отвъдното.

Към *φύσις*-а в работите за Хьолдерлин ще подходим с метафоричността на поетичното мислене за природата, стремейки се да разберем защо: „Най-мисловното в наше мисловно време е, че ние още не мислим“ (Heidegger 1992: 6).

III

Хайдегер казва, че „думата „природа“ е наистина тъмно, забулващо-отбулващо име в Хьолдерлиновата поезия“ (Heidegger 1971: 188). Смисльът, вложен в епитета „тъмно“, можем да изясним в съпоставяне със следната полемична забележка: „Колко време още? Колко време още ние ще искаме да смятаме, че там най-напред има една природа сама по себе си и един пей-

аж за себе си, които после с помощта на „поетичното преживяване“ се оцветяват митично? Колко време ще упорстваме да узнаваме съществуващото като съществуващо?“ (пак там: 21). Тъмнината на природата открива, предотвратявайки да узнаваме съществуващото неметафорично и като неметафорично: като първо противопоставено, за да бъде представено и едва впоследствие оцветено от едно „поетично съпреживяване“, самото то конституирано от първоначалното противопоставяне на предмета („Gegen-stand“).

„Земя и небе, и скритите в свещеното божове, всичко е настоящо за тихо-радостното настройване на поета в целостта на изначално изгриващата природа“ (Heidegger 1971: 161, курсивът мой – В. П.). Думите „поетът в целостта“ ни въвеждат в неговата междинност между земята и небето, между боговете и хората, в неговата стихотворяща некрайност. Поетът е в целостта на изначално изгриващата природа, която „ние в смисъла на Хьолдерлин трябва да мислим като онова, което е *над* боговете и хората...“ (пак там: 180): „природа“ се превръща в название за това, което е *над* боговете и е „по-древната от времената“, за да стане всяко съществуващо съществуващо. „Природа“ става думата за „битие“; тъй като то е по-старо от всяко съществуващо...“ (Heidegger 1978: 238).

В метафоричността на поетично мислене за природата, като некрайно пребиваване на „поета в целостта“, е дадена една съпринадлежност на мислене и битие, повеля за мислене, но може би все още не мислене „в мисловното време“, когато „ние още не мислим“.

IV

Една работа – „*Както като на празник...*“ – е посветена на Хьолдерлиновото стихотворящо битие в природата и на единството му с гръцкото разбиране за φύσις. „Хьолдерлиновата дума „природа“ [die Natur] стихотвори своята същност в това стихотворение според скритата истина на първоначалната основна дума φύσις“ (Heidegger 1971: 57).

За Хайдегер е характерно да възвръща думите в изначалното им гръцко зазвучаване, отстранявайки наносите на изличаващата ги хилядолетна употреба, на разминаванията от превеждането им през латински на съвременните западноевропейски езици. Днешният им смисъл закрива първоначалната им и от това, философска метафоричност. „Природа, natura, значи гръцкото φύσις. Тази дума е основната дума на присътелите в началото на западноевропейското мислене. Обаче вече превеждането на φύσις с natura (природа) веднага пренася по-късното в първоначалното и поставя отчужденото на мястото на това, което е присъщо единствено на началото“ (Heidegger 1971: 56). Да проследим как Хайдегер разкрива първоначалния смисъл на днешната дума „природа“, прибегвайки до поредица от метафори. „Φύσις, *φύειν* значи растеж. Обаче как гръците разбират растежа? Не като количественото увеличение, не и като „развитието“, не и като последователността [Nacheinander] на едно „ставане“. Φύσις е произлизане и изгриване, самоотварянето, което – произлизайки – едновременно се връща в излаза и така се затваря в него, което винаги дава присъствието на едно присъстващо“ (пак там). Поредицата от метафори постепенно ни възвръща към Хьолдерлиновия език. Редът от метафори напомня логическата последователност на една дедукция. „Φύσις е изгревът на светлината на светенето и така огнището и мястото на светлината. Осветяването от „светлината“ принадлежи на огъня, то е огънят. Още повече е сиянието и пламъкът. Сиянието свети и дава първо откритото на цялото появяване, първо – ясната доловимост на всичко появяващо се. Пламъкът свети и пали в разпалването всичко излизащо при неговото появяване. Така огънят като осветяващо-палеща „светлина“ е откритото, тя преди това вече присъства във всичко, което влиза и излиза вътре в откритото. Φύσις-ът е настоящето във всичко. Тогава обаче не трябва ли „природата“, ако тя е φύσις-ът, като „вездещото“ едновременно да бъде всепале-

щото? Затова Хьолдерлин назовава „природата“ в това стихотворение също и „всетворящата“ и „всеизравняващата“ (пак там: 56-57). Накрая Хайдегер разкрива гръцкия смисъл на *φύσις* единствено с езика на Хьолдерлин и неговите метафори. „Природата, която удържа „леко обгръщаща“ всичко в своята откритост и светлина, понякога изглежда да спи. Тогава светлината, скърбяща, отстъпва в себе си. Затварящата се скръб е непроницаема и се появява като тъмнината. Обаче тази скръб не е един обикновен и какъв да е мрак, а прудугаждачо покоене. Тъмнината е нощта. Нощта е покоящото предчувствие на деня“ (пак там: 57).

Да щрихираме – с помощта на този пример – тълкувателните кръгове на една метафоричност, характерни за общото движение в „*Както като на празник...*“ при изясняването на „*φύσις*“: от съвременната неметафорична употреба на „природа“ към първоначалния и метафоричен – и заедно с това философски – гръцки смисъл и от него към поезията на Хьолдерлин за разкриване на същността на образа му „природата“.

Ако *φύσις* е думата на Гърците за битие, то такава тълкувателна метафоричност прави невъзможно понятизирането на битие. Погледната от *φύσις* – битие гръцката „*ιδέα*“ и новоевропейската „идея“ вече се оказват възврънати от обособената област на метафизичното, отвъдното в областта на *φύσις* като изглед. „*Φύσις*, мислен като основна дума, значи изгряване в откритото, светенето на онази светлина, навътре в която изобщо нещо се появява, поставя се в своите очертания, показва се в своя „изглед“ (*ειδος, ιδέα*) и винаги така може да е присъстващо като това и она. *Φυσις* е изгряващото отиване-обратно-в-себе-си [In-sich-zurück-Gehen] и назовава присъствието на това, което пребивава в така присъстващия изход като за откритото“ (Heidegger 1971: 56). С това битието възвръща в себе си „идеята“ като облик на присъстващото. Така истината не е разкриване на скритата идея и нейно извеждане и узнаване от метафизичното. Истината е „гръцки уз-

натата истина, а именно разкритостта на присъстващото от себе си, *φύσις* –ът, онази природа, в която и от която живееха гърците“ (пак там: 161). Гръцкият *φύσις* и Хьолдерлиновата „природа“ са съразмерност, отношение. „От възхода на великото начало – възходът е *φύσις* – „природата“ се е подготвяла за идването на цялата съразмерност [на четворицата: небе и земя, богове и хора]“ (пак там: 179).

Хайдегер говори по следния начин за „природата“ (*φύσις*): „първоначалното изгряване на това, което във всичко оттогава е настояще, откогато обаче бива предоставено също и на придвижване и даже на забравата“ (Heidegger 1971: 64-65). Не един път Хайдегер подчертава, че „*φύσις* е настояще“ и същевременно „природата“ е „по-старата от времената“. Възниква въпросът: не е ли настоящето „част“ от „времето“, наред с „миналото“ и „бъдещето“? Как може частта да предхожда цялото, а настоящето да е преди миналото, както и преди бъдещето? Всъщност миналото и бъдещето пребивават в настоящето, без да пребивават никъде другаде. Миналото и бъдещето са идеи и с Хайдегеровата философия също така биват възврънати в битието, във *φύσις*, в крайна сметка в настоящето като негови изгледи. „Забравата“ и „придвижването“ не се отнасят до миналото и бъдещето, а до настоящето. Как може да се забрави настоящето? Забравяйки неговата вездесъщност и закривайки го с изгледите му вътре в него, с идеи: с миналото и бъдещето.

На *φύσις* е протипоставен *χαος*. „Само че природата все пак е „създадена от свещения хаос“. Как да се съчетаят „Хаос“ и „Номос“ („закон“)“ (Heidegger 1971: 62.) Противопоставянето на *φύσις* и *χαος*, не е протипоставянето, което конституира един предмет, а на откриващото се пред откритото: „*χαος* най-напред значи зеещото, зейналата бездна, откритото преди откриващото се, в което всичко се поглъща“ (пак там). На *φύσις* е присъщо скриването, но не и на *χαος*. Скриването, а не противопоставянето конституира.

Откритото на *chaos* само изцяло поглъща и изцяло открива и с това създава не нещо създадено, а създаването: не нещо от *φύσις*, а самият *φύσις*. „От „природата“ (*φύσις*) мислен, хаосът остава онова зейване, от което се открива откритото, за да осигури на различното неговото неограничено присъствие“ (пак там: 63).

Chaos създава създаването. „Затова Хьолдерлин назовава „хаоса“ и „пустошта“ „свещени“. Хаосът е самото „свещено“ (Heidegger 1971: 63). *Chaos* извежда времето като предстоящо – като поглъщане и „смърт“ – и като изпреварено: като откриване и „раждане“. „Никое действително не предшества това зейване, а винаги само влиза в него. Всяко появяващо се е вече всеки път от него изпреварено“ (пак там). От нищото е посоката, че да е именно такава последователността: „битие и време“. *Chaos* извежда *φύσις* по начин, по който природата е преди времето. „На всичко и над всичко предварително е природата, „както нявгаш“. Тя е първичното в един двойствен смисъл. Тя е най-старата от всичко предишно и най-младата от всичко следващо. Като се събуди природата, нейното идване идва като най-бъдещото от най-древно бивалото, което никога не остарява, понеже всеки път е най-младото“ (пак там).

Творчеството на Хайдегер може да се раздели на първи и втори период (или даже на повече) от един заявен поврат също толкова малко, колкото една метафора. На същността на метафората винаги принадлежи един поврат. *Φύσις* метафоризира „битие“, *chaos* – „нищо“, в завръщане към гръцкото мислене. Завръщането също така принадлежи на същността на метафората след („мета“) нейното движение „отвъд“.

Да завърша с въпроса, с който за-

почнах. *Как трябва да се пише за Хайдегер?* Навярно като за всеки един от нас – приемайки неговата истина.

ЛИТЕРАТУРА

- Fay, T. 1977. *Heidegger: The critique of Logic*. The Hague: Martinus Nijhoff.
- Heidegger, M. 1951. *Erläuterungen zu Hölderlins Dichtung*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.
- Heidegger, M. 1958. *Einführung in der Metaphysik*. Tübingen: Niemeyer.
- Heidegger, M. 1961. *Was heisst Denken?* Tübingen: Niemeyer.
- Heidegger, M. 1978. *Vom Wesen und Begriff der Φύσις Aristoteles, Physik B, 1.* – In: *Wegmarken*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, S. 237–299.
- Heidegger, M. 1983. *Die Herkunft der Kunst und die Bestimmung des Denkens.* – In: (ders.) *Denkerfahrungen. 1910–1976*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, S.135–150.
- Heidegger, M. 1983a. *Über die Sixtina.* – In: (ders.) *Denkerfahrungen. 1910–1976*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, S. 69–72.
- Heidegger, M. 1985. *Logos (Heraklit, Fragment 50).* – In: (ders.) *Vorträge und Aufsätze*. Pfullingen: Günter Neske, S. 199–221.
- Heidegger, M. 1985a. *Was heisst Denken?* – In: (ders.) *Vorträge und Aufsätze*. Pfullingen: Günter Neske, S. 123–137.
- Heidegger, M. 1992. *Was heisst Denken?* Stuttgart: Philipp Reclam jun.
- Ricoeur, P. 1975. *La Métaphore vive*. Paris: Éditions du Seuil.
- Rorty, R. 1991. *Consequences of Pragmatism (Essays 1972 – 1980)*. New York: Harvester Wheatsheaf.